

Tijdschrift voor Gregoriaans

Tijdschrift voor Gregoriaans
Verschijnt vier keer per jaar
Jaargang 14, mei 1989

Contactorgaan van de Stichting "Amici
Cantus Gregoriani".

Redactie: Zr. Marie-Louise Egbers, Ike de Loos
Wim Mahieu, Rien Roggeveen, Ton Tromp

Redactie-adres: Catharinastraat 67
4811 XG Breda, 076-221458

Secr. en adm.: Torenhoekstraat 14
5056 AN Berkel-Enschot

Abonnement f25,-. p.j. over te maken op rek.
nr. 42.06.65.323 Amrobank Geldrop t.n.v.
H. Berkers. Giro van de bank 1065135.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. Helmond.

De Stichting Amici Cantus Gregoriani is een
kring van mensen die zich verbonden weet met
het Gregoriaans en door een jaarlijkse terug-
kerende bijdrage de verschijning van dit tijd-
schrift alsmede andere op het Gregoriaans
gerichte activiteiten mogelijk maakt.
Inlichtingen op het redactie-adres.

Losse nummers (ook van oude jaarg.) f7,50
per stuk.

Illustratie vvoorpagina: de HH. Apostelen
Petrus en Paulus. School van Novgorod XVe e.
Kunstmuseum Petrozavodsk

Van de Redactie

In deze tweede aflevering van het tijdschrift staat de hymne in het volle licht.

Allereerst door een inleidend artikel van Ton Tromp en verder door een tekstanalyse van twee hymnen uit de komende liturgische tijd.

Tot onze spijt moeten we de rubriek handschriften door ruimtegebrek in deze aflevering laten vervallen. Temeer spijt ons dat omdat daarmee de aangekondigde serie doorbroken wordt.

Vervolgens willen we weer graag uw aandacht vestigen op vele activiteiten aangekondigd onder de rubriek mededelingen. Het Gregoriaans blijkt springlevend te zijn.

Kopij voor de volgende aflevering dient uiterlijk 8 juli 1989 in het bezit van de redactie te zijn.

De gefotokopieerde illustraties zijn genomen
uit: Erich Kubach en Peter Bloch
De bloei van het Romaans
Elsevier MCMLXXXI

Liturgiegeschiedenis (2)

Na de dood van Karel de Grote en de splitsing van zijn rijk in Oost en West werd het oostelijk deel toonaangevend onder de Ottonen (+ 925-1050) en de Salische Dynastie.

In 950 kwam te Mainz een meer definitieve liturgievorm tot stand. Mainz was destijds een belangrijke bisschopszetel in het Ottoonse rijk. De aartsbisschop, tevens kanselier van de koning, andere bisschoppen en Otto I waren grote liturgievernieuwers. Met hun Sacramentarium Gregorianum met Supplement en het Ottoonse ofwel Mainzer Pontificale gingen zij, de Ottonen, naar Rome en wisten de paus te bewegen (te dwingen) hun liturgische visie over te nemen. Het klooster Reichenau kreeg opdracht om ieder jaar een kopie te maken van dit sacramentarium voor gebruik aan het pauselijk hof. We zien dus een Romeins gebedenboek uit de zevende eeuw als Romeins-Frankisch boek in de tiende eeuw naar Rome terugkeren. (zie 1e afl.).

Reichenau behoorde met o.a. Sankt Gallen, Trier, Mainz, Echternach, Keulen en Aken tot de voornaamste centra van het Duitse rijk. Hier kwam een opleving tot stand na de door Noormannen, Saracenen en Magyaren aangerichte schade aan de Karolingische cultuur. Later, in de tiende tot de twaalfde eeuw, zou Cluny een hoofdrol spelen als moederabdij van meer dan veertienhonderd kloosters. Zij vormden de geestelijke elite van het Westen. Onder de Cluniacenzers ontstond een streven om de liturgie steeds verder te uniformeren. Daarnaast bracht de investituurstrijd (11e eeuw) een groter centraal gezag vanuit Rome met zich mee, hetgeen een

Summa, dl. 11, 11

vermindering van de wereldlijke invloed op de eredienst had.

In de Middeleeuwen werd de liturgie steeds meer een clericale aangelegenheid waarvan het volk vervreemdde en zijn deelname tot een minimum werd beperkt. Ten gevolge daarvan ontwikkelde zich een geheel eigen volkse vroomheid, die extreme afmetingen zou aannemen. Er ontstond een duidelijke discrepantie tussen hiërarchie (paus, curie, clerus) aan de ene en volkspathos aan de andere kant. De curie groeide uit tot een machtig administratief apparaat dat zich verwijderde van de plaatselijke Romeinse kerk. Zij identificeerde zich met een universele kerk en kwam zo tot een liturgie die bestemd was voor de paus met zijn hofhouding. Deze Romeinse curieliturgie kreeg gestalte door versobering en inkorting van de besproken Romeins-Frankische-Gallische liturgie en werd vooral vastgelegd door paus Innocentius III (1198-1216). Het uiteindelijk beeld van de liturgie werd echter grotendeels bepaald door de Franciscanen. Zij zetten zich in voor de armen en onderdrukten in de maatschappij, en pasten de pauselijke curieboeken voor de mensen aan. Inhoudelijk werden geen fundamentele wijzigingen aangebracht. Met inbegrip van plaatselijke of regionale veranderingen werden ze over geheel Europa verspreid en gebruikt. Het naar buiten treden van kloosterlingen bracht een evolutie op gang die de kloosterkerk omvormde tot een volkskerk. Hier ligt de bakermat van de parochiekerk (12e eeuw). Er was echter nog meer aan de hand.

In de late Middeleeuwen moest de feodaliteit het veld ruimen voor de eerste sporen van kapitalisme in bloeiende handelssteden met een ongekend zelfbewuste samenleving. De uitvinding van de boekdrukkunst (15e eeuw) droeg op haar beurt in belangrijke mate bij tot de verspreiding van de Romeinse curieliturgie, het model van de liturgievieringen in het Westen.

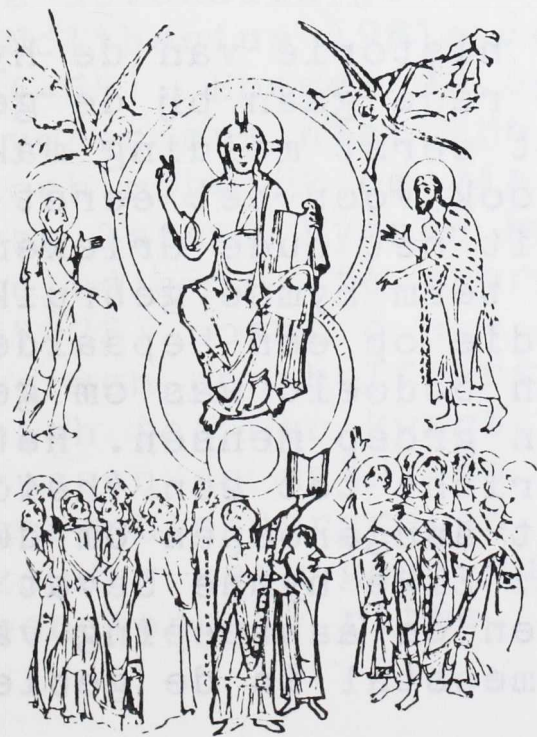
Ook de liturgie onderging de gevolgen van dit veranderend wereldbeeld: de ratio (universiteiten, scholastiek) verdrong de symboliek.

Wordt vervolgd

Martin Polspoel

Literatuur

H.A.J. Wegman, 114-117, 121-124, 158, 163-164
G. Lukken, 110-111

Titelblad van een Gregorius van Nazianze: de auteur overhandigt zijn werk aan Christus en bidt voor de afschrijver. Maasgebied (Stavelot?), omstreeks 1100. Pentekening op perkament (25 cm hoog, 16,5 cm breed; Brussel, Bibl. Royale, II. 2570).

Hymnen: achtergronden en traditie

Al in de eerste geschriften die spreken over de vroegste vormen van christelijke eredienst, wordt melding gemaakt van hymnen. Zowel in de brief die de apostel Paulus schreef aan de christenen van Efese als in de brief aan de Kolossenzen komt de trits'psalmen, hymnen en liederen ingegeven door de Geest' voor in het vermanende gedeelte (Ef. 5, 19-20 en Kol. 3.16).

Bij gebrek aan meer gedetailleerd materiaal blijft het onduidelijk, wat nu precies onder deze hymnen moet worden verstaan. De opvattingen van de geleerden lopen hierover dan ook uiteen. Zo meent Nolthenius (1981: 38) bijvoorbeeld dat Paulus hiermee niet een speciaal type gezangen bedoeld heeft, maar dat het in deze trits gaat om een opeenstapeling van synoniemen. De uiteindelijke bedoeling van deze woorden van Paulus zou zijn: 'Zing maar wat stichtelijks, daar worden jullie beter van.'

Meer houvast biedt de historie van de hymne. We moeten hiervoor te rade gaan bij de geschriften die voor het eerst melding maken van de hymne en deze ook voor het eerst zo noemen. geschriften uit het oude Griekenland. Daarin wordt de term hymne gebruikt voor een gebedstekst die op een bepaalde manier is verfraaid en bedoeld was om gezongen te worden door een groep mensen. Het is een cultuslied, gericht tot een (heiden-se) godheid, die wordt aangeroepen om de gemeenschap te helpen. Elke hymne bevat dan ook als vaste elementen de aanroeping van de godheid en een bede, meestal in de gebiedende wijs.

Tussen de aanroeping en de bede heeft de hymne een gedeelte dat wel met de term 'argumentatio' wordt aangeduid en dat aan de aangeroepen godheid duidelijk maakt dat juist hij moet helpen. Deze drie elementen zijn dus bepalend voor het karakter van de oud-Griekse hymne (Bremer 1979: 95-97).

De christelijke hymnen bieden meer duidelijkheid voor ons wanneer ze een vast bestanddeel van de liturgie gaan uitmaken en speciaal voor dat doel worden geschreven. Directe aanleiding voor het schrijven van deze hymnen waren de liederen van de Arianen, die ketterse leerstellingen in vlotte liederen propageerden. De vierde-eeuwse bisschop Ambrosius greep dit middel aan om zich tegen de kwalijke Ariaanse invloed te verdedigen. Ook hij gaat hymnen schrijven, die qua taal, stijl en inhoud bevattelijk zijn en mede daarom geschikt om door de gemeente gezongen te worden. De strakke versmaat waarin deze hymnen zijn geschreven maakt dat ze bovendien gemakkelijk te onthouden zijn. (Nolthenius 1981: 28-30; Van der Meer 1957: 54-55). Hoewel de oudste melodieën van deze hymnen ons niet zijn overgeleverd, blijkt het toch mogelijk om via vergelijking met melodieën van latere hymnen kenmerken van de oudste melodieën op te sporen. Van Biezen (1978: 37-38) noemt o.a.: de melodische eenheden vormen een halfvers, hun omvang beperkt zich tot een kwart, sprongen bij voorkeur tussen de metra en niet, zoals later, bij accentlettergrepen. De hymnen van Ambrosius zouden zeer goed kunnen zijn uitgevoerd in een ternair ritme, zoals ze staan afge-

drukt in het Liedboek voor de Kerken (gezing 197, 370 en 382).

Om nu iets dieper in te gaan op de historische achtergrond van de hymne en de traditie van hymnen, is het nuttig een gedeelte van een Ambrosiaanse hymne nader te bekijken. Om redenen van ruimtegebrek is dat alleen de eerste strofe van de avondhymne: O lux beata, Trinitas.

O lux beata, Trinitas
et principalis unitas
iam sol recedit igneus
infunde lumen cordibus.

O zalig licht, Drievuldigheid
en eenheid van den aanvang aan
reeds neigt de vuren zon ter kim:
stort Gij uw licht nu in ons hart.

(vert. Van der Meer, 1970, 59)

In de eerste regel zien we de aanroep: de Drievuldigheid, die tegelijk eenheid is, wordt aangeroepen als 'zalig licht'. De reden van juist deze omschrijving wordt duidelijk uit de regels 3 en 4. Regel 3 fungeert hier als argumentatio: (wij roepen U aan, WANT) de zon gaat nu onder. Nu het daglicht verdwijnt, is een ander, geestelijk, licht nodig om ons hart te verlichten. Daarop lopen dan ook de eerste drie regels uit: de vierde regel in deze hymne vervult de functie van 'gebed'; met de gebiedende wijs 'infunde'. Op deze manier kunnen veel hymnen worden geanalyseerd wat de tekst betreft. De intentie van de zang en de intensiteit van het gebed zal hierdoor ongetwijfeld toenemen.

Ton Tromp

Bibliografie

- Biezen, J. van, Geschiedenis van de hymne, in: Compendium van achtergrondinformatie bij (...) het Liedboek voor de Kerken, Amsterdam 1978, 1978, 37-41.
- Bremer, J.M., Griekse hymnen. Lampas 12 1979, 95-110.
- Meer F. van der, Augustinus de Zielzorger II Utrecht/Antwerpen 1957.
- idem, Lofzangen der latijnse kerk, Utrecht/Antwerpen 1970.
- Nolthenius H., Muziek tussen hemel en aarde, Amsterdam 1981.

Evangelium van Liessies: de evangelist Johannes. Noord-Frankrijk, tweede kwart 12de eeuw. Miniatuurschildering op perkament (35,5 cm hoog, 24 cm breed; Avesnes, Société Archéologique). In de lijst de abt Wédric van Liessies (1124-1147), die een inktkoker aanreikt, de hand van God de Vader met de duif van de Heilige Geest, die de auteur inspireert. het symbool van de evangelist en taferelen uit zijn Vita.

Girolamo da Cremona (XVe e.)
De Tenhemelopneming van Maria
Bibl. Dom van Siena

BESCHOUWING OVER DE TEKST VAN DE HYMNE "AVE MARIS STELLA"

1. De oorspronkelijke tekst

In de Vroege Barok gaf Paus Urbanus VIII opdracht tot herziening van de hymneteksten. Door deze herziening, uitgevoerd door enkele Jezuïeten in 1632, werden vele hymneteksten sterk aangetast, om niet te zeggen misvormd en pas in onze tijd zijn de meeste wijzigingen weer ongedaan gemaakt¹. De Mariahymne "Ave maris stella" is echter vrijwel ongeschonden deze periode (1632-19..) doorgekomen. Het bleef bij enkele wijzigingen ten aanzien van de woordvolgorde en enkele veranderingen met betrekking tot een paar declinaties. Afgezien van enkele spellingsvarianten komt in de periode tot 1632 de tekst steeds op dezelfde manier voor:

Ave maris stella	Virgo singularis
Dei mater alma	Inter omnes mitis,
Atque semper virgo	Nos culpis solutos
Felix celi porta.	Mites fac et castos.

Sumens illud ave	Vitam presta puram,
Gabrielis ore	Iter para tutum,
Funda nos in pace	Ut videntes Ihesum
Mutans nomen Eve.	Semper colletemur.

Solve vincla reis	Sit laus Deo Patri
Profer lumen cecis	Summo Christo decus,
Mala nostra pelle	Spiritui sancto
Bona cuncta posce.	honor tribus unus. ²

Monstra te esse matrem
Sumat per te precem
Qui pro nobis natus
Tulit esse tuus.

De variant "Summo Christo decus" i.p.v. "Summum Christo decus" is in de oude handschriften reeds vroeg algemeen.³ De andere afwijkingen betreffen de woordvolgorde in de tweede en de laatste strofe: Mutans Hevae nomen i.p.v. Mutans nomen Eve en Tribus honor unus i.p.v. honor Tribus unus. En voorts gebruikt men in de oorspronkelijke versie in de vierde⁴ strofe het woord precem in het enkelvoud.

Lange tijd gold de H. Bernardus van Clairvaux (1090-1153) als de auteur van deze hymne en ook Hermannus Contractus van Reichenau (1013-1054) is genoemd, maar als vanaf de 18e eeuw oudere bronnen bekend worden verdwijnen deze namen als dichters van het Ave maris stella voorgoed uit de litteratuur. In hun plaats komt dan Venantius Fortunatus van Poitiers (+ ca.609), maar ook zijn auteurschap heeft niemand kunnen aantonen. De naam van de maker staat niet vast, evenmin zijn plaats en datum van ontstaan bekend. In de meeste moderne publicaties wordt de 8e of 9e eeuw als tijd van ontstaan genoemd, maar een gedetailleerde verantwoording daarvoor ontbreekt overal.

2. Inhoud en vorm

De hymne Ave maris stella kreeg als vesperhymne voor de eerste en tweede vespers van bijna alle Mariafeesten een plaats in de liturgie. Dit was mogelijk omdat de tekstinhoud van een algemene strekking is. De hymne bestaat uit zeven strofen: de eerste strofe bevat na de begroeting en aanspreektitel een overzicht van de leer over de H. Maria: moeder van God, maagd en mid-

delares.

In de volgende strofen is dan steeds één gedacht verder uitgewerkt:

de 2e strofe: over het Ave als omkering van Eva;

de 3e strofe: een verdieping van de "Stella maris";

de 4e strofe: over het moederschap van Maria;

de 5e strofe: over de zuiverheid van de maagd Maria;

de 6e strofe: over Maria als middelares;

de 7e strofe: de doxologie.

Daardoor heeft de hymne een zeer overzichtelijke indeling van de inhoud verkregen. In veel publicaties is de inhoud zeer uitvoerig geanalyseerd⁵, zodat in dit verband hier niet nader behoeft in gegaan te worden. Ook ten aanzien van de vorm kan hier volstaan worden met een korte samenvatting van de bekende publicaties. De zevenstrofige hymne heeft in elke strofe vier regels. Elke regel bestaat weer uit een "trochaischer (wenn metrisch) oder fallender (wenn rhythmisch) gemessen Sechs-Silber". In de Middeleeuwse hymnen is geleidelijk aan het eindrijm algemeen in gebruik gekomen. Ook in deze hymne is duidelijk getracht zoveel mogelijk het eindrijm toe te passen, zeker als we bedenken dat in de meeste handschriften "Eve" het laatste woord is van de 2e strofe en dan samen met de woorden "Ave, ore en pace" het eindrijm vormt en ook in de oorspronkelijke tekst het woord "preces" in het enkelvoud "precem" duidelijker bij "matrem" aansluit.

3. De structuur vanuit de getalssymboliek

Alle strofen bestaan uit 24 lettergrepen, met uitzondering van de vierde, dus de middelste. In de vierde strofe is een lettergreep meer. Dit is zó gedaan, dat d.m.v.

een crasis (samentrekking) bij de woorden Te en esse het zesdelige metrum niet is aangestast. Maar juist omdat bij deze hymne in de gehele tekst slechts eenmaal een crasis voorkomt, is deze plaats opvallend. Het schema van het aantal lettergrepen ziet er daarvoor als volgt uit: 24-24-24-25-24-24-24. Een symmetrische vorm met in totaal 169 lettergrepen. Een getal dat voor iemand die met getalssymboliek vertrouwd is, meteen herkend wordt. Dit is namelijk het kwadraat van het priemgetal 13. Zo er al in de middeleeuwse structuren sprake is van getalssymboliek, dan berust deze meestal op de symmetrie van getallen, van personen, zaken en gebeurtenissen uit de christelijke geloofswereld. Ofschoon het getal 13 in de middeleeuwse bronnen niet uitdrukkelijk genoemd wordt als het ongeluksgetal - dit komt als zodanig pas in latere tijd voor - verwijst dit getal toch, zoals meestal de hogere priemgetallen, naar het onvolmaakte, naar het zondige. Het lijkt onwaarschijnlijk, dat het getal 13 reeds vóór de 9e eeuw in verband gebracht werd met de avondmaalsviering (waar Christus met zijn twaalf apostelen aanzat en er één persoon te veel was: Judas, mercator pessimus, die Christus zou verraden en als dertiende aanwezige de zaal verliet), omdat op de afbeeldingen van het Laatste Avondmaal in de vroege Middeleeuwen het aantal apostelen meestal kleiner dan twaalf is.(8)

Naast de opvatting dat de hogere priemgetallen naar het onvolmaakte zouden verwijzen, bestaat ook nog de mening dat, juist in de Karolingische Renaissance de voorname getallen zoals 7 en 12, door toevoeging van één, extra supergetallen opleverden, 8 en 13.

Daarvoor zijn wat het getal 8 betreft aanwijsbare gronden aanwezig, b.v. de achthoekige doopkapellen van de Romaanse kerken, het octo-echosysteem van de kerktoonladders etc. Voor het getal 13 ligt dit veel onduidelijker.

Hoe het ook zij, het getal 13 speelt in deze hymne een grote rol- Het totaal aantal lettergrepen als 13 x 13 en voorts vanaf het crasismoment, het centrum van de hymne, komt 13 lettergrepen verderop het woord "nobis" voor, maar ook 13 lettergrepen teruggeteld staat in de derde strofe het woord "nostra":

nostra pelle bone cuncta posce monstra te,
13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
esse matrem sumat per te precem qui pro nobis
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

In het tweede couplet op de 39e lettergreep van de hymne staat het woord "nos" en op de 13e lettergreep van de vijfde strofe is wederom het woord "nos" geplaatst, en tenslotte: op de 13e lettergreep van de derde strofe begint de tekst "Mala nostra".

Het woord "nos" of een verbuiging daarvan komt in de gehele hymne verder niet voor. Waarom in deze, zo op het eerste gezicht, vreugdevolle lofzang, zo'n zwaar, weliswaar verborgen accent op "mala", maar vooral op "mala nostra"? Men zou zich kunnen afvragen, of de dichter vanuit het besef van zijn eigen onvolmaaktheid, misschien vanuit het besef van onze menselijkheid, deze jubelzang concipieerde. Het dramatische spanningsveld van dit gezang krijgt daardoor een niet vermoede, grote diepte.

Maar de hymnedichter heeft ons nog meer trachten duidelijk te maken. Opnieuw komt de vraag naar voren: Waarom juist die ene crasis in strofe vier? "Te'esse matrem". Het zijn de woorden 38, 39 en 40 van deze hymne. Negenendertig is in het algemeen het getal dat in verband gebracht wordt met het moederschap: negenendertig is het aantal weken dat een zwangerschap duurt. Vaak omvat de inleiding van een compositie 39 lettergrepen of woorden, ook maten of 39 eenheden van een ander begrip. In zo'n geval is het getal 39 overdrachtelijk gebruikt. In deze hymne echter, gelet op de tekst: "Te'esse matrem" ligt het voor de hand te veronderstellen dat daarmee het accent gelegd wordt op het moederschap van Maria, maar tevens is door het getal 39, dat is immers 3×13 , en dit in combinatie met datgene dat hierboven werd aangetoond, de verbondenheid met ons, mensen, tot uitdrukking gebracht.

Maria als één van ons.

Het lijkt er dus sterk op, dat het getal 13 hier in deze hymne een duidelijke structurele waarde heeft en vanuit de getalssymboliek is toegepast met een onmiskenbare verwijzing naar het menselijke. Zou dit zo zijn, dan ligt het eveneens voor de hand te veronderstellen, dat ook een ander getal, als tekenwaarde voor het goddelijke, een rol zou moeten spelen.

De kern "Te'esse matrem" bevat tevens de 77e lettergreep: Te (75) es-(76) -se(77) ma-(78) -trem(79). Op zich is dit niets bijzonders, maar dit feit komt in een geheel ander perspectief te staan, als men ontdekt, dat in hymne tweemaal het woord "semper" voorkomt,

in strofe 1 r.3 en in strofe 6 r.4, en dat beide woorden geplaatst zijn op gelijke afstand, nl. 9 x 7 lettergrepen van deze kern. Deze symmetrie wordt zeer versterkt, doordat 7 lettergrepen na "semper" dus verder van het centrum verwijderd, in strofe 1 het woord "Dei" en in strofe 7 het woord "Deo" is geplaatst, schematisch als volgt:

Dei...semper...Te esse matrem...semper...Deo
 71 —→ 63 —→ 21, 12 ← 63 ← 71

Daarbij moet nog opgemerkt worden, dat Dei in strofe 1 tevens op de 7e lettergreep is geplaatst en Deo in strofe 7 het 77e woord van de hymne is en voorts, dat beide woorden "semper" en "Deus" niet op andere dan op genoemde plaatsen voorkomen. In strofe 1 wordt Dei op de zevende lettergreep voorafgegaan door drie woorden, in strofe 7 waar Deo op de derde lettergreep is geplaatst zijn er vanaf Deo tot en met het slot 3 x 7 lettergrepen, maar ook 3 plus 7 woorden. In de doxologie zelf treft men het volgende schema aan:

Laus Deo	bij 21(=3x7)	x 7 lettergrepen;
Christo	bij 22 x 7	lettergrepen;
Spiritui sancto	bij 23 x 7	lettergrepen;
unus	bij 24 x 7	lettergrepen.

Of dit schema opzettelijk door de dichter is vastgesteld, valt te betwijfelen, ofschoon 22 x 7 lettergrepen bij Christo wel zeer opvallend is. Immers, Christus werd in de oude handschriften bij voorkeur geschreven met de Griekse **Χ** en deze letter is de tweeëntwintigste van het Griekse alfabet.

Zo is er voor de doxologie betrekkelijk veel ruimte nodig geweest, waardoor het middelpunt van dit gedicht vrijwel vooraan in het middelste couplet kwam te liggen. Dus bij de

crasis met de woorden "Te'esse matrem". De grote structuur is dus symmetrisch opgezet, met de drie begroetingswoorden Ave maris stella als inleiding en voor de doxologie tien woorden (tien, vaak gebruikt als tekenwaarde voor de majesteit) als afsluiting. Ook als men⁸ vanuit het aantal woorden de compositie overziet, ontstaat weer eenzelfde schema:

3 -.....36.....-matrem-.....36.....-10

Men kan zich afvragen in hoeverre men nog meer gedetailleerd de middeleeuwse tekststructuren moet analyseren en in hoeverre men dan daaraan bepaalde waarde kan toekennen. Het onderzoek op dit gebied is nog te weinig op gang gekomen om in het algemeen nu al wetenschappelijke conclusies te kunnen trekken, maar het lijkt niet uitgesloten, dat er in de toekomst meer overzicht zal ontstaan, en dat er daardoor wellicht meer duidelijkheid zal zijn in stijl, datering, auteurschap e.d.

In ieder geval lijkt het gerechtvaardigd, ten aanzien van deze hymne, te concluderen, dat d.m.v. de getalssymboliek een grote diepgang is bereikt.

Over de algemene opvatting, dat de Latijnse poëzie begonnen is op de hoogste toppen, dat de beste christelijke wijn hier het⁹ eerst is opgediend (Ambrosius, Prudentius) be- hoeft niet gediscussieerd te worden, maar het zou wel eens kunnen blijken, dat het minder artistieke poëtische niveau in het algemeen van de latere hymnen, in grote mate gecompenseerd wordt door andere waarden, ge-

schraagd op een ontroerende, welhaast kinderlijke, onbevangen, maar diepe geloofsbeleving.

Drs. J. Boogaarts

Noten

1. Liber hymnarius, Solesmes 1983.
(in de Ave maris stella-hymne zijn de ingeslopen wijzigingen gehandhaafd)
2. Genomen uit het hs. IV 52 van de kloosterbibliotheek van de priorij Soeterbeek te Deursen-Ravenstein, omstreeks 1480.
3. Analecta hymnica medii Aevi , II, 39.
4. Verg.b.v. het Liber Usualis (laatste drukken) p. 1259.
5. Door Dreves, Parsch, Johnes, Boer, e.a.
6. Analecta hymnica medii Aevi 51, 122.
7. Zie o.a.: V.F. Hopper Medieval Numder Symbolism, New York 1938, waarin opgenomen Hugo de St. Victor: Prenotationes elucidatoriae de scripturis et scriptoribus sacris I, 15, z.j. vermoedelijk omstreeks 1130
8. E. Kirschbaum: Lexikon der christlichen Ikonographie, Band I. Herder, Rom, Freiburg, Basel, Wien 1968.
9. Frits v.d. Meer: Lofzangen der Latijnse kerk, Utrecht 1970, p.15.
10. Deze tekst is genomen uit een uitvoerig artikel over de hymne Ave Maris stella. Jan Boogaarts: Ave matis stella, Considérations sur un hymne, in: Musices Aptatio. Liber annuarius 1983, CIMS, Roma 1984, p.43-81

DE ONTWIKKELING VAN EEN HYMNE TER ERE VAN DE HH. APOSTELEN PETRUS EN PAULUS VANAF 1568 TOT EN MET VATICANUM II

Tijdens de voorbereiding van de Vespers van het feest van de apostelen Petrus en Paulus vond ik bij het opzoeken van de hymne "Aurea luce" in de inhoudsopgave van het Liber Hymnarius (1983) op bescheiden wijze tussen haakjes staan (Elpis?).

Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en ik besloot op zoek te gaan naar Elpis. Dit leidde mij naar de Cistercienserabdij Onze Lieve Vrouw van Koningshoeven, alwaar enkele novicen de bibliotheek afgraasden. Het resultaat van hun speurtocht vormt onderstaand tractaat over de tekstontwikkeling vanaf 1568 tot op de huidige dag. De muziekontwikkeling wordt buiten beschouwing gelaten. Deze verhandeling is van de hand van fr. Bernardus M. Peeters.

In het huidige getijdengebed wordt de hymne gezongen, verspreid over de eerste en de tweede Vespers (zie LH p.388 en 392). De oorspronkelijke tekst, met de vertaling, luidt als volgt:

Aurea luce et decore roseo
lux lucis omne perfudisti saeculum
decorans caelos inclito martyrio
hac sacra die, quae dat reis veniam

Janitor caeli, doctor orbis pariter
judices saeculi, vera mundi lumina
per crucem alter, alter ense triumphans
vitae senatum laureati possident

Met gouden licht en rozenrode schoonheid
hebt gij, o licht van licht, de wereld
overgoten. De hemelen sierend met be-
roemde martelaren, vergeef op deze dag de
schuldigen.

De waker van de hemeldeur en de leraar
der volken, zij die de aarde richten,
ware lichten voor de wereld, de een door
het kruis, de ander triomferend door het
zwaard, bezitten zij de kroon des levens.

Gij beiden, takken van olijf, vol heerlijke
gerechtigheid, godvruchtig door geloof,
zeer sterk in de hoop, wilt ons verzadigen
aan de bron der liefde, en vraag voor
ons het leven na de dood.

Nu, goede herder Petrus, hoor goedgunstig,
ons gebed en smeken, slaak de boei van
zondenschuld door de U gegeven macht,
waarmee gij op uw woord de hemel voor
allen sluiten kunt of openen.

Verheven leraar, Paulus, leer de goede
weg, en maak dat wij ons hart ten hemel
vestigen, totdat gegeven wordt de
volle overmaat, wanneer verdwijnen zal
hetgeen ten dele is.

Olivae binae pietatis unicae,
fide devotos, spe robustos maxima,
fonte repletos caritatis geminae
post mortem carnis impetrate vivere.

Jam bone pastor, Petrus, clemens accipe
vota precantum et peccata vincula,
resolve, tibi potestate tradita,
qua cunctis caelum verbo claudis aperis.

Doctor egregie, Paule, mores instrue,
et mente polum nos transferre satage
donec perfectum largiatur plenius
evacuato quod ex parte gerimus.

Van een liturgische viering van Petrus en Paulus is al sprake rond het jaar 354. Zoals gebruikelijk werd dit feest gevierd op de graven van de beide apostelen. In de oudste tijden werden beide graven op één dag bezocht en werd er één liturgische viering gehouden. (29 juni). In de achtste eeuw begon men met vieren van beide apostelen op verschillende dagen: 29 en 30 juni. De eerste feestdag was toegewijd aan Petrus, de tweede aan Paulus. De 29e juni is wel altijd de belangrijkste dag geweest en is ook steeds "feestdag van de HH. apostelen Petrus en Paulus" blijven heten. De 30e juni was maar een gewone herdenking van St. Paulus. Dit laatste is zo gebleven tot aan Vaticanum II. Dit heeft weer het oudste gebruik opgepakt en viert beide apostelen op één dag: 29 juni.

Men mag aannemen dat in die oudste liturgische vieringen op de graven van de apostelen zeker hymnen werden gezongen.

Echter geen hymnen zoals wij ze heden ten dage gebruiken. Met een hymne bedoelde men in die tijd één van de lofgezangen uit het Nieuwe Testament. In Rome heeft men dit gebruik lange tijd gehandhaafd. In de 12de eeuw zong men in de Lateraanse basiliek enkel en alleen maar hymnen uit de Heilige Schrift. Toch kwamen er al wat andere gezangen voor in de twaalfde eeuw. Het gebruik bestond, eigengemaakte hymnen voor te dragen. Hier werd al in het midden van de 4de eeuw tegen gewaarschuwd op het concilie van Laodicea. In 563 waarschuwden de vaders van het concilie van Brago dat er niets in de kerk mocht worden gezongen buiten de teksten van de H. Schrift. Deze stelling is te begrijpen, omdat er in die eigengemaakte teksten vaak ketterijen de kop opstaken.

Deze afkeer van hymnen bestond alleen in Italië. Daarbuiten was men vriendelijker gestemd t.o.v. teksten die niet uit de Schrift afkomstig waren. Op de tweede synode van Tours in 567 stond men toe dat naast de hymnen van Ambrosius ook andere liederen werden gezongen. Deze moesten echter wel de naam van de auteur dragen en ook van een waardige dichtkunst getuigen.

Het is mogelijk, dat de onbekende dichter(es) van de hymne Aurea luce door dit besluit van de synode van Tours beïnvloed is geweest. In iedere uitgave van een hymnenboek zal men een vraagteken moeten zetten bij het oorspronkelijke opschrift van deze hymne. De traditie beschouwt namelijk als auteur van deze tekst een zekere Elpis, vrouw van

Boëthius. In de jaren dertig van onze eeuw waren de geleerden het er al over eens dat dit zeer twijfelachtig is. Boëthius heeft, voorzover men weet, geen vrouw gehad die Elpis heette. Men is er wel van overtuigd dat de hymne geschreven is in de Karolingische tijd. Het is bekend dat men, om aan een bepaalde tekst meer waarde toe te kennen, gewoon bekende mensen als auteur noteerde. Dat kan de onbekende dichter(es) ook wel gedaan hebben. Boëthius oefende zeker in die tijd nog grote invloed uit op de muziek. Aangezien hij door het kerkelijk leergezag was veroordeeld heeft de dichter(es) een veroordeling van deze hymne willen omzeilen door die niet aan Boëthius toe te schrijven maar aan zijn "vrouw".

Oorspronkelijk was het een hymne van vijf strofen. In het brevier van Pius V van 1568 had men de eerste twee strofen (*Aurea luce en Janitor caeli*) in de eerste Vespers van 29 juni gezet; de 4e en 5e strofe (*Jam bone pastor en Doctor egregie*) in de Laudens. De derde strofe (*Olivae binae*) vond men niet terug in de Romeinse liturgie maar in die van de Dominicanen.

Pius V heeft aan de eerste twee strofen het "O Roma felix" laten toevoegen. Hij heeft dit gewoon laten neerzetten onder de naam van Elpis. Het "O Roma felix" komt echter uit een hymne ter ere van Petrus en Paulus die waarschijnlijk geschreven is door Paulinus van Aquilé. Pius V heeft, omwille van het metrum, de oorspronkelijke tekst een beetje aangepast. Het onderstaande maakt dit duidelijk:

OORSPRONKELIJKE TEKST (zie LH p.392)

O Roma felix, quae tantorum principum
es purpurata pretioso sanguine!
Excellis omnem mundi pulchritudinem
Non laude tua, sed sanctorum meritis
quos cruentatis iugulasti gladiis.

O zalig Rome, dat met het kostbaar bloed
van zulke leiders zijt gepurperd, gij over-
treft al de aardse schoonheid, niet door
uw lof maar door uw heiligen die gij met
het wrede zwaard getroffen hebt.

TEKST 1568

O Roma felix, quae tantorum principum
es purpurata pretioso sanguine!
non laude tua, sed ipsorum meritis
excellis omnem mundi pulchritudinem.

O zalig Rome, dat met het kostbaar bloed
van zulke leiders zijt gepurperd,
niet door uw lof, maar om hun verdiensten
munt gij boven heel de wereld uit in
schoonheid.

Een verandering is nooit zonder reden. Ook
de invoering in 1568 van een nieuw Romeins
brevier had zijn redenen. De concilievaders
van Trente hadden gevraagd om een vereen-
voudiging van het rubriekenstelsel. Zij ver-
langden ook terug te keren naar de oor-
spronkelijke bronnen. Als we de veranderin-
gen van Pius V bekijken vanuit onze tijd, dan
lijkt het alsof hij er maar slecht in is ge-
slaagd om aan de wensen van de concilieva-
ders te voldoen.

We moeten echter niet vergeten dat Pius V voor zijn tijd een heel eenvoudig rubriekenstelsel heeft ingevoerd. Als we bovendien bedenken dat de toenmalige wetenschap nog niet zover was als nu het geval is, dan moeten we toch het grootste respect hebben voor deze hervorming.

Pius V heeft gebruik laten maken van de toenmalige beschikbare bronnen. Dit blijkt duidelijk op het terrein van de hymnen. Als bron voor de tekst van de hymnen heeft men vooral gebruik gemaakt van het zogenaamde "brevier van de Curie". Naar men aanneemt zal hier vrijwel zeker de hymne "Aurea luce" in hebben gestaan, echter niet het "O Roma felix". De toevoeging van dit laatste past typisch in het tijdsbeeld van Pius V: de Renaissance. Alles moest in de kunst terugslaan op de oude Griekse en Romeinse culturen. Het bezingen van de schone stad Rome zal dan wel een veel voorkomend thema zijn geweest in de dichtkunst. Dit zou een reden kunnen zijn geweest voor Pius V deze strofe toe te voegen. Een andere reden kan zijn geweest: de eenheid rondom de Paus ook in de liturgie te laten uitkomen. Ondanks vele tegenkantingen van de concilievaarders streefde Pius V naar een volkomen liturgische eenheid. Na het concilie van Trente verloren alle, althans bijna alle, andere het van de nieuwe en strak georganiseerde Romeinse liturgie. Na 1568 bleef deze hymne onveranderd tot aan het tweede Vaticaans concilie. De huidige vorm is een mooi voorbeeld van een compromis tussen traditie en bronnenstudie.

De strofen Aurea luce en Janitor caeli zijn de eerste twee geworden van de hymne van de eerste Vespers van 29 juni. Als derde strofe werd hieraan toegevoegd het O Roma felix in de versie van 1568.

En als vierde strofe zette men het Olivae binae er-
achter. Deze strofe heeft men dus gehaald uit de
Dominicaanse liturgie, omdat ze in de Romeinse niet
meer voorkwam..

In de tweede Vespers staat nu als eerste strofe het
oorspronkelijke O Roma felix, met als tweede strofe
een andere uit de hymne van (waarschijnlijk) Pauli-
nus van Aquilé, waaruit ook het O Roma felix is ge-
nomen.

De strofen Jam bone pastor en Doctor egregie vormen
de hymne van het officie van 18 november: feest
van de wijding van de basiliek van de HH. apostelen
Petrus en Paulus. (LH. 468). Bovendien vinden we
de strofe "Jam bone pastor Petre" terug in het le-
zingenofficie van 22 februari, feest van St. Pe-
trus' stoel (LH p. 351). De strofe "Doctor egregie
Paule" wordt gezongen op het feest van Paulus' be-
kering op 25 januari, en wel in de Lauden (LH p.343)

Het voorgaande kunnen we samenvatten in het volgen-
de schema.

Zie pag.

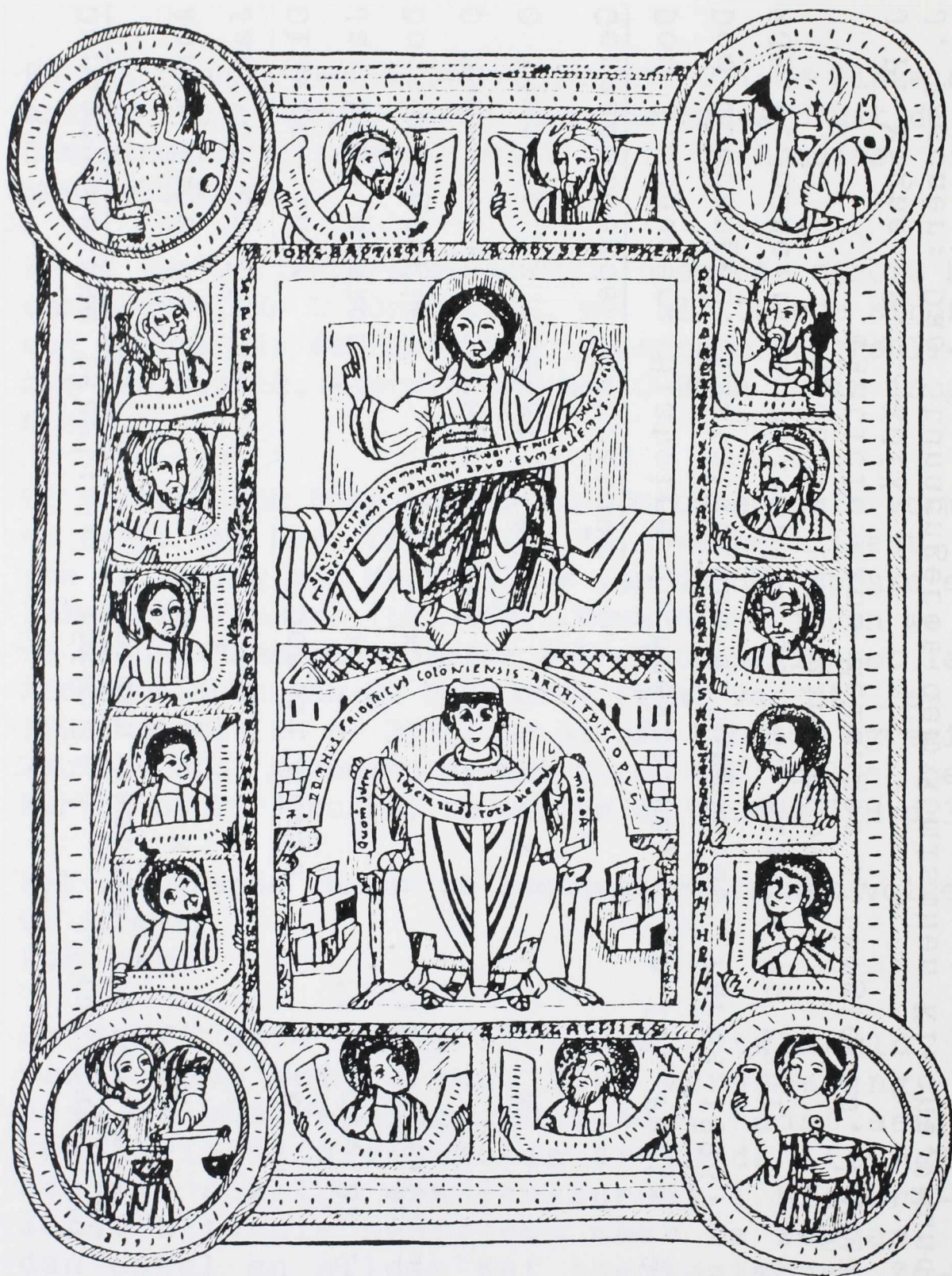
Zo heeft deze hymne zich dus ontwikkeld
vanaf 1568 tot nu toe. Elke verandering
past in een bepaald tijdsbeeld. Naast een
theologische dimensie is er in de liturgie
ook wel degelijk een (cultureel-) histori-
sche. Liturgie heeft ons meer te zeggen
dan enkel en alleen het theologische. Zo-
als het Gregoriaans én tekst én muziek is:
om het een te begrijpen, moet men ook het
andere kennen.

Abdij O.L.V.van Koningshoeven, maart 1989
fr. M. Bernardus Peeters
Berkel-Enschot, M. Lambriex

<u>Oorspronkelijke tekst:</u>	<u>1568</u>	<u>Vaticanum II</u>	
	Lauden	1e Vespers	2e Vespers
Aurea luce		x	
Janitor caeli		x	
Olivae binae	Dom.liturgie	x	
Jam bone pastor	x		(18 nov., 22 febr.)
Doctor egregie	x		(18 nov., 25 jan.)
O Roma felix (oorspr. tekst)			x
O Roma felix (tekst 1568)	x	x	

Geraadpleegde literatuur

- Dom S. Bäumer: Histoire du bréviaire, I en II, Paris 1905
- Dom Guéranger: Institutions liturgiques, Paris 1885
- MGR.P.Jounel: La solennité de St. Pierre et Paul
selon la liturgie renovée
(Article dans Mélanges liturgiques, Louvain 1972)
- J.P. Migne: P.L. XCIX
- J. Pascher: Das Stundengebet der Römischen Kirche, München 1954

*Titelblad van het lectionarium van aarts-
bisschop Frederik van Keulen, omstreeks 1120.
Miniatuurschildering op perkament (34 cm hoog,
25 cm breed; Keulen, Dombibliotheek, Cod. metr.*

Impressies van een studieweek Gregoriaans in
Vaals 27 maart 1889 - 31 maart 1989

VIJF DAGEN GREGORIAANS

De emotionele ervaring, waarin tot uiting komt dat het Gregoriaans méér is dan kerkelijke vocale muziek, dat het een muzikale vertolking kan zijn van de H. Schrift, een gebed van en naar God, is vaak op een bijzonder sterke wijze te voelen in een omgeving waar het Latijn in de liturgie gehandhaafd is en waar men het dagelijks koorgebed kan beluisteren.

In deze omgeving hebben veertien mensen o.l.v. Zr. M-L Egbers vijf dagen onafgebroken met elkaar gezongen, geluisterd en gesproken over deze expressieve muziek. Voor elk der deelnemers was deze week een bijzondere belevenis. Het is niet de bedoeling er een uitgebreid verslag van te geven. Enkele impressies zijn voor U misschien interessant.

Wie waren er? Ervaren en niet-ervaren
zangers;
jongeren en ouderen;
dames en heren;
kreupelen en sportieven.

Kortom, een zeer heterogeen gezelschap en dat gaf een fijne positieve spanning en uitdaging voor eenieder.

Voor enkelen was het een eerste kennismaking met de tekens waaruit ons huidige Graduale is ontstaan. Tekens die meer betekenis verkregen dan de tot nu toe min of meer bekende kwadraatnotatie.

Aangereikt werden elementen zoals het aanvoelen van de melodische zeggingskracht van teksten, ritmische betekenis van neumen m.n. de band tussen de notenwaarde en de waarde van de lettergrepen in de tekst, de verhouding van de tekst in de liturgie, het psalmodisch gezang enz.

Naast het dagelijks meevieren en beluisteren van de Eucharistie en de koorgebeden werd er gewerkt naar eigen vieringen van Completen en een paasspel op de laatste dag in een kerkje in het nabijgelegen dorp Holset,

De stichting is thans al weer bezig voorbereidingen te treffen voor een studiereis in de paasweek van 1990. Organisatorische en cursusleiding resp. in handen van Lodewijk van der Winkel en Zr. M-L Egbers zullen weer borg staan voor een welslagen daarvan.

EEN AVONDGEBED

De kronieken vermelden dat reeds in 345 in het plaatsje Holset een tempel bestond, gewijd aan de afgod Bel, nog voordat er sprake is van de plaats Vaals. Een vitale koster in de leeftijd van 88 jaar met een brede tevreden glimlach, vertelde ons erover. De bisschop van Maastricht heeft er zijn pastoraal werk gedaan. De tempel werd een kerk en in 515 toegewijd aan de H. Geneveva. Op deze fundamenteën van ons Christendom mochten wij het officiegebed: de Comple-

ten, vieren. Het is wonderlijk dat slechts een enkele repetitie hiervoor al voldoende basis kan leggen.

Terwijl buiten de schemering plaats maakt voor de avond, klinkt nog het alleluia van een fijne dag en van Pasen als antifoon vóór en ná het psalmgebed van de dienaren psalm 133. Het samengaan van poëzie, gezang en gebed in het responsorium "In manus tuas" gevolgd door het canticum "Salva nos" wordt door eenieder begrepen. Het laatste alleluia van het "Regina caeli" klinkt nog lang na. Het is inmiddels donker geworden.

Ben Lamers

Vermeldenswaard is ook, dat de Schola Cantorum van Achel haar 20-jarig bestaan gevierd heeft op 30 april en wel samen met zes deelnemende bevriende schola's uit België

Jammer dat dit festijn te vroeg viel, om het hier te kunnen aankondigen en te laat om er een verslag over te kunnen publiceren.

Dat het de schola in de komende 20 jaren goed moge gaan is de wens en tevens de groet van de Amici Cantus Gregoriani.

Zangersdag Hilversum

De Stichting Amici Cantus Gregoriani organiseert zaterdag 18 november 1989 een zangersdag te Hilversum, klooster De Stad Gods Soestdijkerstraatweg 151.

Het bijzondere van deze dag is, dat er niet alleen gepraat wordt over de praktische verworvenheden als gevolg van het wetenschappelijk onderzoek. Nee, naast een kleine schola die het een en ander demonstreert, gaan alle deelnemers aan de slag aan de hand van enkele taken. We binden die dag de strijd aan met het idee, "dat al die nieuwigheden toch niets zijn voor een gewoon parochiekoor".

Nieuwe inzichten kunnen altijd beïnvloedend werken op ieder koor dat zichzelf respecteert en de energie bezit zijn niveau te blijven opvoeren.

In de volgende afleveringen publiceren we het dagprogramma.

Kom luisteren en.....zingen.

*Titelblad van een Ambrosiushandschrift met de ver-
vaardiging van een codex. Klooster Michelsberg te Bamberg,
eerste kwart 12de eeuw. Pentekening op perkament (28,5 cm
hoog, 20,7 cm breed; Bamberg, Staatl. Bibliothek, Patr. 5).*

Hetcursuspakket van de Stichting A.C.G.
1989-1990

Vanaf januari 1990 hoopt de stichting een beginnerscursus te kunnen starten.

Het streven is, die ófwel in Utrecht te geven i.v.m. de maximale bereikbaarheid, ofwel ergens in het land waar de vraag ernaar groot is. U zou hem dus in uw regio kunnen aanvragen.

Uiteraard ligt het in de bedoeling, ritme, modaliteit en de andere onderwerpen van de cursus te doceren vanuit de laatstverworven inzichten. Dat maakt zo'n cursus niet moeilijker, maar wel anders. Het uitgangspunt is in ieder geval de eigen ervaring, dus het zingen zelf. Daaruit worden de conclusies getrokken.

Misschien iets voor U? Voor uw koor? Of voor leden van verschillende koren uit uw regio?

In de volgende aflevering van dit tijdschrift hopen we wat concretere gegevens te kunnen vermelden.

De dirigentencursus in Utrecht begint een echte traditie te worden. De opzet is als volgt:

Wekelijkse cursus op 25 dinsdagavonden, onderverdeeld in 5 blokken van 5 avonden.

Blok 1: 19 - 26 sept. 3 - 10 - 24 okt.

stemv., koorv., directie, kyriale.

Blok 2: 31 okt. 7 - 14 - 21 - 28 nov.

ritme en modaliteit.

Blok 3: 12 - 19 dec. 9 - 16 - 23 jan.
inleiding over de handschriften.

In dit blok wordt een beknopte historische uiteenzetting gegeven over het ontstaan van de handschriften in Europa. Vanuit het Graduale Triplex worden de neumen in de loop van de gehele cursus bestudeerd.

Blok 4: 30 jan. 6 - 13 - 20 febr. 6 mrt.
eucharistie en vespers,
recitatief en psalmodie.

Blok 5: 13 - 20 - 27 mrt. 3 - 10 apr.
het lit. jaar, repertoire,
analyse van de gezangen.

Verdere informatie:

- Enkele gastdocenten zullen samen zes avonden verzorgen;
- cursusleidster is Zr. M-L Egbers (076-221458);
- kosten: voor één blok f100,-.
voor elk volgend blok f50,-.
voor de hele cursus f250,-.
- lokatie: Vleutenseweg 517 Utrecht;
(pastorie van de R.K.Majellakerk);
- Informatie en aanmeldingsformulieren te verkrijgen bij het secretariaat avn de A.C.G. Torenhoekstraat 14 5056 AN Berkel-Enschot; (013-331094).

De Studiegroep Semiologie A.C.G. is een maandelijkse bijeenkomst in Eindhoven? op maandagavond. Voor 1989-1990 ligt het in de bedoeling per avond één gezang te behandelen, dat door de cursusleden is voorbereid.

Het gaat daarbij om een grondige analyse: ritmisch, modaal en structureel, om daardoor aan het eind van de avond tot een bevredigende uitvoering te komen. Stem- en koorvorming komen daarbij dus ook steeds aan bod.

Verdere informatie:

- Deelname is mogelijk na het volgen van de dirigentencursus of een gelijkwaardige opleiding;
- Kosten f10,-. per avond;
- Cursusleidster is Zr. M-L. Egbers.

Informatie van andere verenigingen

De Stuurgroep Nijmegen vermeldt in haar bulletin van maart 1989 het volgende:

- Dameskoor in oprichting;
- De jaarlijkse korenmiddag vindt plaats op 8 oktober 1989;
- In september zal er een nieuwe zangerscursus van start gaan. Deze is bestemd voor diegenen die de beginnerscursus van het afgelopen jaar gevolgd hebben.

De Vereniging voor Latijnse liturgie heeft in haar bulletin 42 een boekbespreking opgenomen over de uitgave: Elementaire kennis betreffende het Gregoriaans, van C.H. Schonk. Zij vraagt ons, deze uitgave onder uw aandacht te brengen. Het boek is bij de administratie van de V.L.L. verkrijgbaar. (020-418586).

De ledendag van bovengenoemde vereniging zal worden gehouden op zaterdag 27 mei te Utrecht. De H. Mis begint om 10.30 u in de Augustinuskerk. De vergadering zal plaatsvinden in de Janskerk op het Janskerkhof.

Festival Oude muziek - Utrecht - 1989

Vrijdag 25 augustus is er een studiedag Paléographie musicale (i.s.m. de Stichting Amici Cantus Gregoriani en de Nederlandse St. Gregorius Vereniging) met drie lezingen "Van paleografie tot interpretatie" (steeds vijf kwartier) van frater Kees Pouderoyen; de lezingen worden geïllustreerd door leden van het Choeur Grégorienne de Paris.

Plaats van handeling: Pieterskerk.

Kosten: nog niet bekend; (wsch. ca. 30,-. tot 40,-. incl. noenmaal).

Deze dag vormt tevens een verwijzing naar het grote symposium dat gehouden wordt in Amersfoort op 19,20 en 21 oktober 1989.

In de Pieterskerk wordt gedurende die dag ook een volledig officie (keuze is nog niet definitief gemaakt) gezongen door de Schola Cantorum Amsterdam o.l.v. Wim van Gerven. De toegang tot de diverse delen van het officie is uiteraard gratis.

Het volledige overzicht (officie + studiedag) luidt:

00.00 Metten

06.00-06.45 Lauden

07.00-07.15 Prime

09.00-09.15 Terts

09.30-10.45 Lezing 1

-koffie

11.15-12.30 Lezing 2

12.30-12.45 Sext

Noenmaal

14.00-14.15 None

14.15-15.15 Lezing 3

-thee

15.45-16.45 Discussie

17.00-17.30 Vespers

18.00-18.30 Completen

Op zaterdag 26 augustus is er om 17.00 uur een programma van Organum, met als (voorlopige) titel "Plain chant Baroque.

Ook zal er tijdens het Oude Muziek Festival een tentoonstelling zijn in het Catharijne-convent i.v.m. de handschriften.

Ik zoek tweedehandsdelen van Paléographie Musicale; vooral de officie-antifonales van Sankt Gallen, Lucca, Worcester en Mont-Renaud. Andere delen zijn echter ook welkom. Wie kan mij hieraan helpen?

Ike de Loos, Maliesingel 71, Utrecht,
030-521055

Loret-Orgelsymposium Reusel (N.Br.)
22 en 23 september 1989.
Informatie: Noordbrabants Genootschap,
tel. 073-139484.

Gregoriaans te beluisteren

- Gemengde Schola Breda o.l.v. M-L. Egbers
24 juni: Abdij Koningsoord te Berkel-
Enschot, Raadhuisstraat 26,
8.45 Eucharistieviering;
R.K. kerk van St. Jan de Doper te Goir-
le,
17.30 Eucharistieviering.
- Schola Cantorum Amsterdam o.l.v. W. Van
Gerven;
iedere zondag om 17.00 u Vespers in
"De Duif" te Amsterdam;
13 mei, "De Duif" te Amsterdam, de Met-
ten van Pinksteren;
14 mei, eveneens in "De Duif" de andere
delen van het Officie van Pinksteren;
- Schola Cantorum van het Wardinstituut te
Roermond o.l.v. L. Krekelberg
28 mei Houthem-St. Gerlach,
16.00 u concert;
- U.S.G.K. o.l.v. Pieter Buisman;
Vespers van Kerkwijding;
H. Hartkerk Utrecht; 21 mei.
- Utrechtse Vrouwenschola o.l.v. M-L. Egbers
18 juni, Kathedraal, Lange Nieuwstraat
Utrecht,
9.00 u Eucharistieviering.
- Vrouwenschola Amsterdam o.l.v. Cl.Scholte
21 mei in "De Boom" Amsterdam
R.K. kerk aan de Adm. de Ruyterweg
Eucharistieviering (tijd?)

Nog een impressie van de studieweek
in Vaals

DE PAASKAARS

Dinsdag 28 maart

Een drietal klokken nodigen ons dringend vanuit vanuit de ochtendzon binnen te gaan in de kerk van de abdij. Ruim op tijd.... want in deze omgeving van plechtige rust past geen haastige schrede.

Een kleine, jonge monnik, laten we hem frère Minoribus noemen, schrijdt vanaf een in de donkerte gelegen plaats de sacrale ruimte in. In zijn rechterhand draagt hij zeer ijverig de ongetwijfeld gewijde kaarsen-aansteekstok, reeds voorzien van het onmisbare vlammetje. Frère Minoribus buigt, brengt het mobiele vuur over naar de twee aanwezige waskaarsen ter weerszijden van het kruis op het altaar en buigt weer.

In het midden van de kerk staat al, stil in alle vroomheid, de paaskaars te wachten. Vastberaden, maar niet gehaast, wendt de frère zich naar de paaskaars; zijn doel is duidelijk. De brandende katoenen pit aan de top van zijn toch wel korte stok wordt nog wat meer ruimte gegeven. Met een hoopvolle blik reikt hij het onzekere vlammetje naar de ruim boven zijn gezichtsveld gelegen top van de kaars. Vol geduld en haast onbeweeglijk wacht hij af of hij het vreugdevolle vuur van de paaskaars gaat ontdekken. Na een oneindige...maar toch korte tijd ziet hij een langzaam opstijgend rookpluimpje. Frère

Minoribus weet dat zijn katoenen aansteekkoord gedoofd is en keert terug op zijn schreden om na een plechtige buiging wederom met een mobiele vlam terug te keren naar de paaskaars. De ingetogen vastberadenheid blijft gehandhaafd: geen spoor van vertwijfeling. Wederom wordt de aansteekstok omhooggebracht. Een bewonderenswaardige rust straalt van de kleine monnik uit. Toch... of misschien juist daaróm komt haast uit het niets frère Adiuvarius, die de paaskaars zijn halsstar-rige stilte verstoort. In alle nederigheid verlaat de kaars hierdoor zijn hoge positie en ondergaat gedwee de overdracht van het paasvuur.

Woensdag 29 maart

In het zachte ochtendlicht van het voorjaar, dat door de hoge, ritmisch gegroeppeerde openingen de kerk binnenvalt, schrijdt monnik Minoribus in zijn zwarte pij wederom naar de paaskaars. In alle rust en stilte staat de kaars daar te wachten op de komst van het vuur. Niets is er uit zijn evenwicht. Met alle eenvoud brengt frère Minoribus het vuur naar de top van de paaskaars. Een weer..... Voorbereid op de weliswaar korte traditie van de kaars heeft Minoribus in alle nederigheid en met Benedictijnse wijsheid zijn voorzieningen getroffen. Slechts enkele zijwaartse schreden zijn nodig om met het onmisbare vuur terug te keren. Een, in een seculiere bruine pij gehulde gelovige, met een open Franciscaanse blik, weet wat van hem verwacht wordt. Vroom verlaat hij de kerkbank om met een enkele stap de paaskaars te bereiken, die gedwee de actieve missie van de gelovige ondergaat. De kaars ver-

laat zijn sokkel en keert na een wijle
enthousiast flakkerend terug naar zijn voor-
name positie. Tevreden glimlacht frère Mi-
noribus; slechts een kort, betekenisvol
moment kijken de monnik en de kaars elkaar
aan.

.....de terts begint.

Ben Lamers

Impressies van een
studie-week
gregoriaans in
Vaals

"DE PAASKAARS"

B

Gregoriaanse kerkdiensten

Van de K.R.O. ontvangen we volgende informatie:

- 14 mei Pinksteren OLV ten Hemelopn.
 Helmond; greg. schola;
28 mei Sacramentsdag Kapel Zrs. Kann.
 van het H. Graf Maarssen; koor
 van zusters, greg;
25 juni 12e zond. d.h.j.; Grote Kerk
 Deventer lat/Greg.
2 juli 13e zond. d.h.j.; H. Martinus
 Tegelen; greg.

Extra aandachtspunt:

- 25 juni: de muziek staat in het teken van de
 Albert Schweitzerherdenking.
 m.m.v. het Utrechts Studenten
 Greg. Koor;
 Capella Nova zingt de Messe à trois
 voix van Caplet.

Kerkelijke kalender

Zondag	14 mei	Hoogfeest van Pinksteren;
Zondag	21 mei	H. Drieëenheid;
Zondag	28 mei	Sacramentsdag;
Vrijdag	2 juni	H. Hart van Jezus;
Zondag	4 juni	9e zond. door het jaar;
Zondag	11 juni	10e zond. door het jaar;
Zondag	18 juni	11e zond. door het jaar;
Zaterdag	24 juni	Geboorte van de H. Johannes de Doper;
Zondag	25 juni	12e zond. door het jaar;
Donderdag	29 juni	H.H. Petrus en Paulus;
Zondag	2 juli	13e zond. door het jaar;
Zondag	9 juli	14e zond. door het jaar;
Zondag	16 juli	15e zond. door het jaar;
Zondag	23 juli	16e zond. door het jaar;
Zondag	30 juli	17e zond. door het jaar;
Zondag	6 aug.	Gedaanteverandering van de Heer;
Zondag	13 aug.	19e zond. door het jaar;
Zondag	20 aug.	Maria Tenhemelopneming;
Zondag	27 aug.	21e zond. door het jaar.

Vignetjes

L - liturgia	- liturgie
M - manuscripte	- handschriften
D - disciplina	- wetenschap
A - actualia	- actualiteiten

INHOUD

VAN DE REDACTIE.....	41
LITURGIEGESCHIEDENIS (2).....	42
M. Polspoel	
HYMNEN, ACHTERGRONDEN EN TRADITIE.....	46
T. Tromp	
BESCHOUWING OVER DE TEKST VAN DE HYMNE "AVE MARIS STELLA".....	51
J. Boogaarts	
DE ONTWIKKELING VAN EEN HYMNE.....	61
Fr. M. Bernardus Peeters	
M. Lambriex	
ACTUALITEITEN	
Verslagen.....	71
Mededelingen.....	74
Een impressie.....	81